

Városunk

Budapesti Honismereti Híradó

VIII. évfolyam 1. szám

2005. január

Ostrom alatt Budapest

A napi kenyérfejadag 15 dkg volt

Az erődde alakított város körül 1944. december 24-én bezárult az ostromgyűrű. Fővárosunkat Ránki György történész szerint százezer német és magyar katona védte. A harcok végétével a szovjet sajtóiroda 49 ezer német és magyar katona elestéről és 110 ezer hadifogolyról adott hírt. Az 51 napig tartó budapesti ostromgyűrűből – John Keegan hadtörténész kutatásai alapján – 785 német és mintegy ezer magyar katona tudott harcolva kitörni, a dunántúli saját

vonalakig eljutni. Budapest romvárossá vált! Az európai fővárosok közül csak Varsó és Berlin lakosai éltek át ilyen megpróbáltatásokat. Az ostrom alatt meghalt fővárosi polgári lakosok számáról nincs megbízható forrás.

A budapesti I. hadtest parancsnoka, Hindy Iván altábornagy 1944. december 30-án, a főváros lakosságának helyzetéről írt jelentést. Ebből kiderült, hogy az üzletek állandóan zárva vannak, nagyok az élelmezési nehézségek és burgonya,

Sorbaállás kenyérért a Szentháromság téren (Magyar Nemzeti Múzeum)

hüvelyes, zöldségféle már nincs. A kenyérfejadagot a zavargások elkerülése érdekében napi 15 dkg-ban meghagyta, a testi munkások fejadagját 25 dkg-ban,

a nehéz testi munkásokét 50 dkg-ban határozta meg. A kenyérellátást még öt napig, január 4-ig látta biztosíthatónak.

(Folytatása a 2. oldalon.)

Volt egyszer egy polgári

Százéves Budafok iskolája

Dél-Buda első polgári iskolájában száz esztendővel

oktatásért tenni akarók színe-java. Köztük volt Tóth

Budafoki képeslap, 1903-ból

ezelőtt, 1904. szeptember 12-én kezdődött meg a tanítás. Hivatalos megnyitóján, 1904. november 8-án megjelent a polgári iskolai

József királyi tanácsos, tanfelügyelő – akinek Budafok oktatása oly sokat köszönhetett –, Heller Iván budapesti (Folytatása a 3. oldalon.)

Házikönyvtár

a nemzet szolgálatában II.

Reformkori pesti emberekről és könyvekről

Kölcsey Ferenc barátja volt a debreceni kollégiumban Karacsné testvére Takáts János, s az Ősz utcai házában készült el Kölcsey első arcképe. Vörösmartyról azt olvassuk, ha Pesten járt először Karacsékat kereste fel, bár verseiből kitűnt nem értett egyet Karacsné nőemancipációs és irodalmi törekvéseivel. Takáts Éva kedvence Berzsenyi volt, Életfilozófia című versét sírkövére is felvésette. Lakott náluk Katona József, kinek ajándékként a család félévszázadig őrizte Jeruzsálem pusztulása című színművének kéziratát. Kisfaludy Károly és a szintén

színműveket író Jakab István is élvezte hosszabb ideig a háziak vendégszeretetét. Ugyancsak ott lakott Csokonai verseinek kiadója, Márton József bécsi tanár népes családjával, Napoleon elől menekülve a császárvárosból. Mindenről és mindenkiről nem szólhatunk, a gyakori vendégek közül néhányat mégis megemlítsünk: Pethe Ferenc, Döbrentey Gábor, Vitkovics Mihály, Fáy András, Somogyi Sándor, a szegedi könyvtáralapító apja, Angyalffy Mátyás, Horvát István, és Kisfaludy Sándor. „Szülőim társasága vidám, (Folytatása az 5. oldalon.)

Hatvan éve történt

Frontvonal a Hegyvidéken

A budai hegyvidék lakói már az ostromot megelőző hónapokban készültek a várhatóan nehéz napokra. Élelmiszert vásároltak, de még a gyógynövények gyűjtésére is gondoltak. A német hadvezetés kelet felől várta az ellenséget, a pesti oldalon építette ki a többszörös Attila-vonalat. Szinte lehetetlen volt számukra, amikor Karácsony napján egy posztos rendőr a telefonfülkéből jelentette, hogy a szovjet tankok a Hűvösvölgyben, a Szépilonánál vannak. Ugyanilyen meglepetés volt a Fogas felső végállomásán kiszállóknak a géppisztolyos szovjet gyalogosok látványa.

A gyors betörést a németeknek és a sebtében odavezényelt magyar egységnek sikerült elreteszelní, stabilizálni a frontot a Sváb-

védelmi állásaikat. A lakosság a tüzérségi párbajok alatt a házak pincéiben vagy a hevenyészett „légőhelyiségekben” húzta meg magát, később azonban élelemért, ivóvízért kimerészkedtek. A vízvezetékek megrongálódása miatt a környező forrás-kutakhoz jártak.

Az elhúzódó ostromot a hegyvidéki lakosság többszörösen megszenvedte. Az állandó életveszély, éhezés mellett az ostromló katonaság brutális módon elégitette ki hadi és primitív személyi szükségleteit.

Ezek a katonák sajnos nem Szuvorov vagy akár Paszkievics fegyelmezett harcosai voltak, hanem jelentős részben a szovjet börtönökből kiengedett emberek, akik vállalták, hogy a „vérükkel mossák le bűneiket”. Hadvezetésük talán ezért is bánt olyan pazarló módon az életükkel. Egyébként a szovjet hadsereg oldalán harcoló Budai Önkéntes Ezred magyar katonáival ugyanígy „gazdálkodtak” a budai vár ostrománál, amelynek mintegy 50%-os emberveszteség lett a következménye.

A környező viládkba beszállásolt szovjet katonák a legtöbb helyen feltűzelték az értékes bútorokat, könyveket, istállóvá változtatták a lakásokat... A lakosságnak a magyar és német katonákkal nem volt gondja. Közismertek azonban azok az atrocitások,

amelyeket a lakosság sérelmére a győztesek elkövettek, s amelyeket hivatalosan a mai napig nem hajlandók elismerni! Még feltáratlan a tűzoltók lemészárlása, a sok civil és fogságba esett katonára kivégzése, szegycmenteljes családi titok a nők megerőszakolása... Persze adódtak pozitív példák is! Főleg az idősebb katonák cukrot, élelmet adtak a gyerekeknek, vagy a feszület láttán keresztet vetettek...

Az ostrom talán leginkább drámai szakasza a budai várból való kitörés volt. Amikor elfogyott a védők élelme, lőszerre, gyógyszerre és ezek szenvedtek a pince-kórházakban, a német parancsnokság – nem törődve Hitler tiltásával – a még járóképes katonáival megpróbálta átszakítani a

Ostrom alatt Budapest

● folytatás az első oldalról

A szovjet hadsereg a pesti oldalon január 15-én ért el a Nagykörúthoz, január 18-án befejeződtek Pesten a harcok. Budán február 13-án hallgattak el a fegyverek. Az ostromról Darvas József 1955-ben kiadott Város az ingoványon című regényében, az ostrom utáni állapotokról Márai Sándor Budai séta (megjelent 1945 decemberében) című írásában fest szemléletes képet.

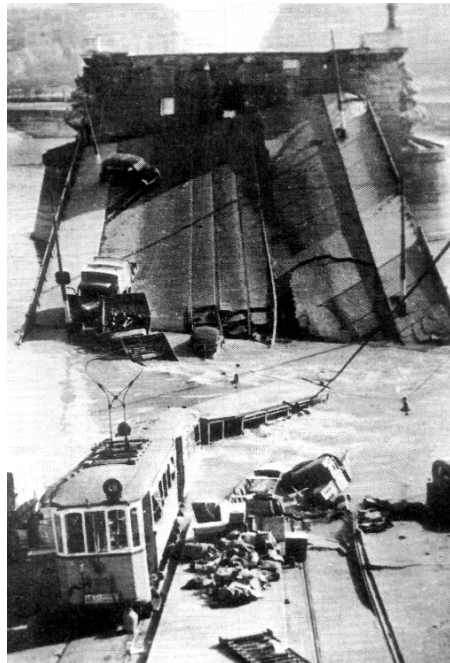
A Városi Szemle 1945. évi 2. számában Török István közölt statisztikai adatokat az ostrom előtti és utáni budapesti polgári lakosságról. A rendőri bejelentések és kijelentések, valamint a születések és a halálozások figyelembe vételével 1944. szeptember 30-án a főváros polgári lakossága 1 308 815 ember

volt. A székesfőváros statisztikai hivatala 1945. március 25-én tartott népszámlálása alapján 832 800 fő volt a polgári lakos-

A SZOVJET SAJTÓIRODA HADIJELENTÉSEI

Február 13-iki jelentés

Több mint 49.000 ellenséges katonát és tisztet semmisített meg. Február 13-án Békéscsaba (Bonyháy vármegye) északra és északkeletre csatákat folytatva üzemeltetett, harcokban több mint 400 németet foglaltak el. Közülük: MUNKSCH, KLEIN-SUSAN, GROSS, MENCZIK, SCHLAGENTIN, GERSDORF, KAMIN, GRUNAU, a borbélyok. Szabadonbent és fegyverrel harcoló katonák fogták a beletett ellenséges helyiségek megsemmisítését. Légi felvételek (fotó) alapján megállapították, hogy több mint 150 helyiséget foglaltak el Német Szakosztály, KÖRNER, BRITEN, valamint a GROSSEN-BORAL, BUCKERSDORF, JOHNSDORF, NEUHAMMER, LÖRZENSDORF, fontosabb központok. Csapatok kiherélték a főváros város ellenséges helyiségeket, melynek megsemmisítése harcokból folytatólag. Február 12-én csapattal az orosz csapatok költöztek és megsemmisítették 70 német páncélos. Légi harcokban és légvédelmi harccal 12 ellenséges repülőgépet lőttek le.

Az ostrom előtt felrobbant Margit-híd (Magyar Nemzeti Múzeum)

hegyen és a Hűvösvölgy vonalában. A hetekig tartó állóharcok egyik színtere a Farkasréti temető volt, ahol a német és magyar katonák a sírok között alakították ki

szovjet ostromgyűrűt. Ez véres kudarcba fulladt! A Moszkva tétől kezdve tömegével heverték a harcban elesett és a magukat megadó, majd a helyszínen kivégzett német és magyar katonák tetemei. A kitörő egységek szétszóródva próbáltak a Svábhegyen át kijutni a budakeszi erdőkre, ami keveseknek sikerült. A budai vár elfoglalása után véget értek a harcok, de a szenvedések sajnos nem! Az ostrom áldozatairól megemlékezve a 60. évforduló alkalmával a XII. kerületi önkormányzat egy emlékművet tervez felállítani. (Sasvári Endre előadása elhangzott a Budapesti História 2004. december 1-jén tartott rendezvényén, lejegyezte: dr. Tóth József)

G.T.

Az Árpád Gimnázium VIII. osztályában 1944. szeptember elején megkezdődött a tanítás. Érettségire készültünk, de mindannyian tudtuk, hogy ez illúzió. Október 22-én volt az utolsó tanítási nap. November elején már jól lehetett hallani a távoli szakadatlan morajlást. Noteszembe ezt írtam 17-én: „egyre közelebb hallom az ágyúdörgést.”

A Bécsi út 171. számú ház, amelyben 1936 óta

Szovjet aknavetőők Budapesten (Magyar Nemzeti Múzeum)

lakom, és ma is lakom, 1944 őszén a nyilaskeresztes párt III. kerületi székháza lett. Az első emeletre fészkeltek be magukat. Az itt lakókat máshová helyezték, az emeletet lényegében összekötötték, a falakat kiütötték.

A Bécsi úti oldal egy nagy terem volt, míg a Kiscelli oldal három nagyméretű lakásában helyezték el a rablott holmikat, itt volt a konyha és a fogda is.

Nem írok arról, hogy min mentünk keresztül az október 15-ét követő közel két hónappal alatt.

Német katonák a Kiscelli utca Bécsi út kereszteződésében 1944. december 15. és 17. között ún. sündisznóállást építettek ki. Felszedték a bazalt köveket, kiemelték egy villamost, és emlékezetem szerint három ágyút és géppuskákat ástak a földbe.

December közepén a nyilasok eltűntek. Addig éjjelnappal két fegyveres párt-

Óbuda háborús övezetté vált

Egy középiskolás emlékei

szolgálatos állt a kapuban, szigorúan ellenőrizve a be- menőket. Egész október-novemberben végeláthatatlan tömegben terelték a zsidókat a téglagyárba. Többször segítettem néhányuk szökésében.

Szétfoszlott, szétesett, el- ázott noteszem szerint december 17-én az egyik lakó

1944. december 28/29- e éjjelén a ház északi falát a kápolna felől az oroszok át- törték és bejöttek a pincé- be. Négy vagy öt katona le- hetett – vadul kérdeztek, „germán-szki, német-szki szoldát”-ot kerestek. Senkit sem bántottak! Apám be- szélt szerbül, lengyelül és a házban lakó nyugdíjas szá- zados, Sztancsik János fo- gadta őket – szinte barátsá- gosan elbeszélgettek.

Közel egy hétig kint ágyú- dörgés és fegyverropogás, bent csend és békesség ho- nolt. Vártuk, hogy mielőbb felszabaduljunk!

1945. január 1-jén éjjel egy csapat katona rohant be a pincébe: „davaj, pasli” kiáltással kihajtottak vala- mennyiünket a Bécsi útra. Az esemény pár perc alatt zajlott le, semmit sem vihet- tünk magunkkal.

Kint vastag hó borított mindent. Német és szovjet katonák heverték szerte- szét, letakaratlanul. A ke- reszteződésben lévő állást szétlőtték, a villamossínek felhajtva, a vezetékek lesza- kadva, és mindenütt vasta- gon üveg- és falmaradványt borított a hó. A Föld utca 71-be, a Laubál házba terel- tek, itt a földszinti lakásokba zsúfolódtunk össze. Minde- nünk a Bécsi úti házban maradt. Nem emlékszem – és írásom sem maradt – ho-

gyan éltünk itt közel egy hé- tig. Az biztos, hogy 1945. január 6-án reggel minden- kit kiállítottak az udvarra. A ruházatot végigtapogatták, elvettek kést, órát, gyűrűt. Külön választották a férfiakat, külön a fiatalabb nőket „krumplipucolás” céljából. Akkor nem tudtam, hogy ez mit jelent. Apám, aki felte- hetően nyelvtudásának kö- szönhette, hogy visszama- radt, megkérdezte, hogy mi is lesz velünk. Malenkij ro- bot! – válaszoltak.

Az ígért néhány órás mun- ka korábban elképzelhetet- len körülményeket, iszonyú szenvedéseket (étlen, szom- jan, hóviharban hajtották az embereket...) eredménye- zett két héten keresztül, amikor sikerült Dömsöd tér- ségében megszöknöm. Egyedül, gyalog tettem meg az utat visszafelé. A Schmidt-kastélyban rekedt német katonák állandóan lőtték az utat. A sarokról les- ve láttam, hogy a ház, amelyben lakom, sűrű füst- felhőben, helyenként lángol- va ég. Reménytelenül men- tem csillaghegyi rokonaim- hoz. Itt találtam szüleimre. 1945. január 31-én jöttünk vissza a Bécsi úti házba. A pince, ahol minden érték-ünk volt, kiégett. Lakásunk nagy része szintén odalett. Ami nem égett el, azt elra- bolták, többnyire a házbéli- ek. Óbuda-Újlak 1945. feb- ruár első napjaiban esett el – vagy szabadult fel.

Dr. Pintér Endre

Volt egyszer egy polgári

• folytatás az első oldalról

foki esperes plébános, gondnoksági elnök, Francois Lajos, a nagyközség bírója és Donszky Lukács, a kinevezett igazgató.

Közel egy évtizedes küz- delem után sikerült „tető alá hozni” az első polgári

iskola megnyitását. Buda- fok nagyközség képviselő testülete először a millenni- um esztendejében vetette fel az iskola létesítésének gondolatát. Az első konk- rért lépést, 1899-ben lépték meg, amikor egy levélben szorgalmazták a vallás- és közoktatási miniszternél az

iskola alapítását. Ezután még öt évnek kellett eltel- nie mire megvalósult az álom. Közben – még 1901-ben, mint az a levél- váltásokból kiderült – a község egy 800 négyszög- öles telket és 2000 koro- nát ajánlott fel a létesítendő oktatási intézmény javá- ra, mivel a miniszte- riumi főhatóság →

→ nem fogadta el iskolaépületnek a korábbi községháza épületét, melyet Budafok felajánlott. A későbbi évkönyvekből tudjuk, hogy az első diákok közül 17 fiú és húsz lány fejezte be az iskolát. Eleinte komoly gondot jelentett, hogy a fiú- és leányiskola viszonylag nagy távolságra volt egymástól. Ez 1908-ra oldódott meg - a község által felajánlott telekre felépült a Budafoki Polgári Iskola új, impozáns épület-tömbje. Tervezője és kivitelezője a budafoki Reiber Lőrinc építész volt. Az igen tetszetős épület csupán egyetlen, de nagy szépség-hibával rendelkezett: megnyitásokor is kicsinek bizonyult. Többszöri tatarozás, kisebb átalakítás után ma a jogutód Kossuth Lajos Általános Iskola diákjai tanulnak falai között.

Az emeletes épület földszintjén egykor a fiúiskola kapott helyet – a Kossuth Lajos utca felőli bejárattal. A leányiskola az épület emeletén működött – az iskola és a régi községháza közötti közön keresztül lehetett megközelíteni.

A polgári iskola első igazgatója a Karánsebesről átvézenyelt Donszky Lukács – okleveles általános iskolai tanár – az 1906/07-es tanév végéig állt az intézmény élén.

A két világháború között a budafoki polgári iskolában szép számmal tanultak a szomszédos települések gyermekei. Albertfalváról, Budatétényből, Nagytétényből, de még a távolabbi Érdről, Martonvásárból, sőt Ercsiből is érkeztek diákok. A tanulólétszám rohamosan gyarapodott és az 1904/05. évi 78 diákkal szemben 1944 őszén már közel ötszáz gyerek ült az iskolapadokban.

1945 után megjelentek a nyolcosztályos általános is-

kolák és a polgári iskolákba lényegesen kevesebb diák jutott. Budafokon 1945 őszén egy első, és egy ötödik osztállyal indult meg az általános iskolai oktatás. Az általános iskola első ki-

nevezett igazgatója – 1946-tól – Bölöni Béni lett. Az utolsó polgári iskolai osztályban 1948 júniusában fejeződött be a tanítás. Helyét Budafokon a Kossuth Lajos utcában is

átvette az általános iskola. Az iskolaépületben tanuló lányok 1948 őszétől már az 1940-ben felépített Szent István téri iskolában folytatták tanulmányaikat.

Garbóci László

Hős Rákóczi népe

Művelődéstörténeti vetélkedő a fővárosban

A Honismereti Szövetség, a Magyar Nemzeti Múzeum és az NKÖM 2004 áprilisában *Hős Rákóczi népe* címmel országos középiskolás művelődéstörténeti vetélkedőt hirdetett meg. A vetélkedő fővárosi részének előkészítésére és megvalósítására a Budapesti Honismereti Társaság kapott felkérést.

Első lépésként 2004 áprilisában a pályázati felhívásról közel 250 fővárosi középiskolához küldték el a vetélkedő jelentkezési lapjait, amely háromfős diákcsoportok részvételét tette lehetővé. A vetélkedőre bejelentkezett 43 iskolának a társaság májusban postázta a fővárosi elődöntő munkafüzetét, amelyek országosan egységes elbírálást tettek lehetővé. A munkafüzet 11 megoldandó feladatot tartalmazott – 22 oldalon keresztül részletezve azokat. Forrásismeretekkel, Rákóczi Ferenc életútjával, irodalmi vonatkozásokkal, a Rákóczi-szabadságharc jelentős szereplőivel... volt szükséges az iskolai tananyagon túlmenően foglalkozni kitöltőinek. Október elejéig küldhették vissza a résztvevő csapatok a munkafüzeteket, majd azok értékelésre kerültek. Október 30-ig minden csapat visszajelzést kapott, hogy a maximálisan elérhető 184 pont-

ból mennyit sikerült elérniük. Végül a november 20-án tartott fővárosi döntőbe 18 csapat jutott be – azok, akik a minimális 120 pontos határ felett teljesítettek.

Ezen a szombati napon az I. kerületi Szabó Ilnka utcai Budapesti Egyetemi

Az ünnepélyes eredményhirdetésen a házigazdák nevében *Borbás Lászlóné* igazgatóhelyettes köszöntötte a vetélkedő középiskolás diákjait. Utána *Karacs Zsigmond*, a társaság alelnöke ismertette az összesített eredményeket és adta át a részvétel emlékét őrző okleveleket, a *Városunk* egy-egy számát és a könyvjutalmakat. A regionális döntőbe továbbjutó csapatok tagjai Budapest Főváros Levéltárának köszönhetően a *Budapest története a kezdetektől 1945-ig* (szerzői: Bácskai Vera–Gyáni Gábor–Kubinyi András) című, ma már nehezen hozzáférhető kötet tulajdonosai lettek.

A regionális döntőbe jutott fővárosi diákok február 19-én, Aszódon a Pest, Heves, Nógrád és BAZ megyei társaikkal mérhetik össze tudásukat, az országos döntőbe kerülésért.

A Budapesti Egyetemi Katolikus Gimnázium

Katolikus Gimnázium aulájában kezdtek gyülekezni a vetélkedőn résztvevő csapatok. A Halászbástya alatt fekvő gimnáziumban izgalmas órák, nemes vetélkedés várta a diákokat.

A regionális döntőn részt vevő fővárosi csapatok

Az iskola (és diákjai)	Felkészítő tanár
Árpád Gimnázium (Kovács Réka, Németh Anna, Sebők Júlia)	Dr. Szendi Emma
Leőwey Klára Gimnázium (Kovács Veronika, Révész Judit, Turós Dorottya)	Bors Lászlóné
Leőwey Klára Gimnázium (Kiss Dániel, Losonci András, Vajas Gergő)	Bors Lászlóné
Veress Pálné Gimnázium (Arató Anna, Arató György, Barcs Tamás)	Szabó István

Házikönyvtár a nemzet szolgálatában II.

• folytatás az első oldalról

noha mindig komoly tárgyú lévén, az mindig tanulságos volt.” Vizontlátogatáskor általában a gyermekeket is szívesen fogadták.

Érdemes talán szólnom néhány Karacs Teréz által felidézett munkáról, kinek a születési évében adta közre Virág Benedek Magyar századok című kötetét. Ott volt persze az iskolai tudományuk tárháza a Hármaskis Tükör, későbbi kiadásaiban már Karacs Ferenc térképével; Horvát István munkái, Karacs által számtalan rézbevésett okmánnyal; Patacsich József Történeti jegyzetek szab. kir. Pest városról; Kovács Pál A növendék nőnemről írt diszsertációja, két színdarabja A félnék szerelmes és a Karácsony éjjele, melyet népes közönség előtt előadtak a ház asszonyának. Széchenyi Istvántól, a

Takáts Évának dedikált Hittel. A. F. von Kotzebue Béla futása, akkor kedvenc darabja a szintársulatoknak, „miután a könyvözön közt megeltem, magam vittem el” 1820-ban Komlóssy színigazgatóhoz – írja Karacs Teréz. A most reprintben megjelent, Vályi András Magyar országnak leírása, melyhez Karacs metszette a térképet. A folyóiratok közül is hadd említsek néhányat: Hazai Tudósítások, Auróra, Regélő és a családnak emlékeztetes Tudományos Gyűjtemény, minek a lapjain öt évig vitakoztak, szabad-e nőnek írni, Takáts Éva miatt, kinek végül is 1829-ben az összegyűjtött írásai is megjelentek.

Sáfrán Györgyi írta róluk 1963-ban: „Megható a nemzeti kultúra iránti felelősségérzetük: mindent és

mindenkit segíteni, aki e téren dolgozik.”

Házuk 1838-ban átélte a vízár borzalmait, a legendás árvízi hajós Wesselényi Miklós báró is segítségükre

Karacs Teréz

sietett. A romba dőlt Ősz utcán a Karacs-ház magaslott egyedül, ekkor még a könyvtáruk megmenekült. Karacs Teréztől ismerjük az epilógust. „Egy nagy részt a forradalom szele szórt szét, melyek Budapesten lakó

nővéreim gondja alatt voltak, kik vidékre menekültek a főváros bombázása alatt, visszahagyva sok családi hagyatékat. (...) Rövid története tehát a szülőinktől hátrahagyott sok térképeknek, könyveknek, iratoknak az, hogy 1849-1850-ig Budapest alig lévén megközelíthető, midőn utána tudakozódhattam, a budapesti zaklatások megszűnte után, már értetlen vagy rosszakaratú kezek közt szétkallódott.” E miatt nem tudtak az utódok 1886-ban Badics Ferenc érdeklődésének eleget tenni, mikor a család könyvtárában is másolt Kossuth Országgyűlési Tudósításait kereste. Ami maradt „ezek nagy részét is már betettem a Magyar Nemzeti Múzeumba és a kunlasi könyvtárba azon reménnyel, hogy ... emlékezetébe hozzák a régebbi idők műveit munkáikat kutatóknak akkor is, midőn már én sem leszek.”

Karacs Zsigmond

Oktatás a Rákosmentén

Kiállítás az Erdős Renée Házban

A november 27-én, az Erdős Renée Ház Muzeális Gyűjtemény és Kiállítóteremben megnyílt *Oktatás a Rákosmentén* című kiállítás Budapest XVII. kerülete elődközségei (Rákoscaba, Rákoskeresztúr, Rákosliget, Rákoshegy) elemi/általános és középfokú iskoláinak történetét mutatja be. A bemutatott anyag zöme a 19–20. század fordulójától az 1960-as évekig terjedő időszakból származik. Minden egyes hajdani oktatási formára utaló dokumentum-, fotó- és tárgyi anyag megtalálható a kiállításon – rajtuk keresztül mutatjuk be az elemi/általános-, a polgári iskolákat, gimnáziumokat, a zeneiskolákat. Uta-

lunk a fenntartók személyéből (egyházi, magán és állami) és földrajzi helyzetből adódó jellegzetességekre. Kiállításunkat – négy kiállító teremben – négy egységre osztottuk.

Az első egység (a földszinten) az *Oktatás-politika (Iskola és társadalom)* címet viseli. Itt elsősorban a képi és tárgyi anyagon keresztül érzékeltetjük az adott korszakok társadalmi-politikai környezetét és a módszereket, amelyek segítségével az intézmények alkalmazkodni próbáltak ehhez. Itt mutatjuk be a különböző iskolához is kapcsolódó szervezeteket: cserkészcsapatokat, leventéket, a kisdobos- és úttörő mozgalmat.

Néhány kiállítási tárgy: zászlók, sátormodell, trombita; fotók: iskolai csoportkép mezítlásos gyerekekkel, gyerekek a községi és nemzeti ünnepeken; dokumentum: hatósági szegénységi bizonyítvány iskolai tandíjmentességi jogosultság igazolására, bizonyítványok az oktatási intézmények fenntartóinak változásaival, illetve a bennük lévő pecsétek címereinek átalakulásaival. Egy 1956/57-es tanévet záró bizonyítványlapon három címer is található: a lapra a Rákosi-címer nyomtatták, az év végi zárásnál az ún. Kossuth címeres pecsétet alkalmazták, de mivel a kifogásolható magatartású gyereket oroszról megbuktatták, a sikeres pótvizsgát már a Kádár-címeres bélyegzővel igazolták.

A kiállítás második egysége (földszinti belső terem) egy *elemi népiskolai osztálytermet* mutat be, 1945 előtti berendezéssel: teljes bútorzat, szemléltető eszközök, képek. Láthatunk itt többek között korai diavetítőt, iskolatáskákat, nádpálcát, ceruzacsonk-hosszabbítót, abakuszt, fizikai kísérleti eszközöket.

A harmadik egységben – az emeleti külső teremben – a kerület oktatási *helyszínei, tárgyai* tekinthetők meg (iskolaépületek fotói, eszközök, tanszerek, füzetek, könyvek).

A kiállítás negyedik része (emeleti belső szoba) az *ismerősök* terme, ahol a látogatók az 1900-as évek elejétől származó mintegy ötven fotográfián kereshetik ismerőseiket, felmenőiket.

Ádám Ferenc

RÓLUNK – RÖVIDEN

Budapesti Honismereti Társaság

A Honismereti Szövetség felkérésére előkészítettük a Magyar Nemzeti Múzeum, a Honismereti Szövetség és az NKÖM által meghirdetett országos középiskolás művelődéstörténeti vetélkedő fővárosi elődöntőjét és döntőjét, amelyről mostani számunkban külön cikkben adunk (Hős Rákóczi népe) részletes tájékoztatást. Folytatódnak a Budapesti Historiák előadásai 2004 második félévében. Az elnökség tagjai jóváhagyták a Budapesti Helytörténeti Emlékkönyv tematikáját és költségvetését, egyben felkérték Gábriel Tibor titkárt a szerkesztői feladatok elvégzésére.

A Városunk – Budapesti Honismereti Híradó szer-

kesztőbizottsága a jövő évi (2005) lapterveknél fontosnak tartotta a főváros ostromáról (hatvan éve történt) és József Attila születésének százéves jubileumáról való megemlékezést, tematikus számok formájában. A szerkesztőbizottság a helytörténeti kutatások segítségét kiemelten fontosnak tartva a Városunkban egy módszertani betéttlap megjelentetése mellett foglalt állást – elkészítésére Sípos András kapott megbízást.

A Társaság gyűjteményi szakbizottsága informális kapcsolatai a Budapesti Historiák előadóestjei és a helytörténeti emlékkönyv adattárának összeállításával erősödtek – ismertette Szöl-

ősy Marianne, a szakbizottság elnöke. A Társaság rendezvény szakbizottsága (elnöke dr. Tóth József) szervezte meg 2004-ben a Budapesti Historiák előadásait. A jelenlévők javaslatai alapján a következő évi előadóesteken lehetőséget kapnak a Társaság tagjai is tudományos tevékenységük ismertetésére. Az előadóestek helyszíne a fővárosi levéltárba kerül, lehetővé téve az új levéltár szolgáltatásainak népszerűsítését.

Ezeket a civil fórumként is működő előadóesteken a helytörténeti gyűjteményekkel nem rendelkező kerületek is megkapják 2005-ben a bemutatkozás lehetőségét.

Az Egyebek napirendi ponton belül határozat született egy helytörténeti szakmai kirándulás megvalósításáról (Abony, november 27.), amelyről számunkban szintén külön írás ad részletesebb tájékoztatást.

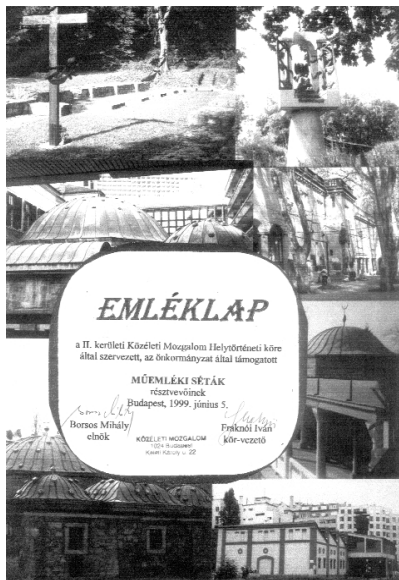
Műemléki séták, iskolai vetélkedők

Helytörténeti kör a II. kerületben

Szombat reggelként, a Moszkva téri szökőkúttnál találkoztak egymással a II. kerületi Közéleti Mozgalom helytörténeti, környezetvédelmi és természetjáró körének műemléki sétáin résztvevők. A kör vezetőjétől, Fraknoi Ivántól megtudtuk, hogy közel tíz éve szervezik rendezvényeiket.

Körünk a helytörténet, a környezetvédelem és a természetjárás iránt elkötelezett kerületi lakosokat fogja össze. Csak 2004 októberében öt sétát rendeztünk. Meglátogattuk az óbudai amfiteátrumot, az ókeresztény sírkápolnát és a Herkules-villát; megmásztuk az Ezüst-hegyet; megnéztük a lé-

giós-tábort és fürdőjét; elmentünk Makkosmáriára; megismerkedtünk Aquincum polgárvárosával. Ezek a tavaszi és őszi időszakban tartott séták 1995-ben kezdődtek. Szombat reggelen-

Műemléki séták emléklapja (1999)

Budapesti Historiák

Február 2.

– Hatvan éve történt – Budapest ostrom alatt

Előadó: Kalakán László történész

– Műhely: a Tájak–Korok–Múzeumok Egyesülete tevékenységéről

Előadó: Haraszti Gábor, az egyesület titkára

Március 2.

– A játék és a játszás fővárosi színterei

Előadó: dr. Kriston Vízi József néprajzkutató múzeológus

– Műhely: a Dr. Széky Endre Pestszentimre Történeti Társaság tevékenységéről

Előadó: Pándy Tamás, a társaság elnöke

Április 6.

– József Attila korábban nem publikált források tükrében

Előadó: dr. Varga Katalin tudományos kutató

– József Attila emlékhely a Ferencvárosban

Előadó: Losonczy Attila, az emlékhely vezetője

– Műhely: a II. kerületi Közéleti Mozgalom Helytörténeti Körének tevékenységéről

Előadó: Fraknoi Iván, a kör elnöke

Az előadóestek a hónap első szerdai napján, délután 5 órakor kezdődnek Budapest Főváros Levéltára új épületében (Budapest, XIII. Teve u. 3–5.) – nyilvánosak, belépődíj nélküliek, előzetes bejelentkezés nem szükséges!

ként 9 órakor indulunk és 13 óra táján érünk vissza. Főként nyugdíjasok és gyerekek érdeklődnek irántuk, vesznek részt programjainkon. Az aktuális sétát az általános iskolákban népszerűsítjük és hírt adunk róla a Budai Polgárban is.

A beszélgetés során kiderült, hogy az iskolás korosztály bevonását kiemelten fontosnak tartják. Számukra

vetélkedővel kapcsolatos kirándulásokat szerveznek, hogy játékos formában is megismerhessék kerületük történeti múltját, természeti kincseit. A vetélkedőkön 3–5 fős diákcsoportok vehetnek részt, akiket egy feladatlap „kalauzol”. A kitöltött feladatlapokat a kör tagjai értékelik és a nyertes fiatalok könyvjutalmat kapnak.

gt

Csepeliek az ostrom idején

Tiltakozás a kiürítés ellen

A háború éveiben Csepel lakossága és a községben működő gyártelepek munkásainak száma rohamosan növekedett. A lakosság megközelítette a hatvanezretet és 1943-ban már 35 ezer ember dolgozott az ország legnagyobb hadiüzemében, a Weiss Manfréd kombinátban. A szövetséges légierő öt elsődleges légitámadási célpontja közül Csepelen és a közeli Szigetszentmiklóson volt négy: a repülőgép- és repülőmotorgyár, a kőolaj-finomító, az alumíniumgyár és a terület a Szabadkikötő miatt közlekedési központnak is számított. Ezért a község rövidesen az ország légibombáktól egyik legtöbbször szenvedett részévé vált.

Az iskolákban már áprilisban (1944) megszüntették

a tanítást, a hatóságok támogatják az önkéntes vidékre történő kitelepülést.

Ég Csepel olajfinomítója (Magyar Nemzeti Múzeum)

A gyermekek, a hadi munka alól felmentettek tömegesen távoztak. Az elhurcolt helyi zsidóság nagy része a megsemmisítő táborokban végezte be életét.

1944. július 27-én a település központját, a Szent Imre teret és környékét szőnyegbombázás érte. Tűzmartaléka lett a római katolikus templom, megsemmisült a kultúrház, a polgári

ürítést. Farkas Ferenc csendőrtábornok (kiürítési kormánybiztos) a tömegdemonstráció miatt a parancsot koradélután visszavonta. Másnap újra ezrek tiltakoztak a főtéren. A nyilasok nem tudták feloszlatni a tüntetést, csak néhány személyt tartóztattak le, akiket viszont a nyilas-házból négy fiatal már este kiszabadított – a tűzharcban több nyilas és Kormos László ifjúmunkás is az életét vesztette.

Szigetszentmiklós elfoglalása után, december 9-én a frontvonal egy hónapra Csepel déli határánál megrekedt. Furcsa időszak volt ez! A Weiss Manfréd gyár bombáktól megkímélt, kiürítésre nem került részén folyt a termelés, december 23-án még 12 ezer munkás dolgozott itt. Az aláaknázott Gubacsi hídon menetrend szerint közlekedett a HÉV. Naponta vívtak rövid tűzpárbajt a Hárosra telepített szovjet aknavetőök a Csillagtelepen állomásozó német tüzerekkel. Sárga csillagos munkaszolgálatosok tankcsepéket, bunkereket építettek, futóárkokat ástak Csepel déli felén. A védelmi rendszert néhány napra katonák töltötték meg, majd lőszerük nagy részét hátrahagyva távoztak. Csepel határában csak kis német és magyar katonai egység maradt, akik 1945. január 9-én hajnalban hagyták el a szigetet. Távozásukat a Kvassay és Gubacsi hidat megsemmisítő robbanások jelezték.

Reggel templomi zászlók alatt a katolikus egyház, a polgárok és a munkások képviselői a község déli határán a szovjet csapatok fogadására indultak. Délelőtt a Vörös Hadsereg katonái a község történetében újabb – megpróbáltatásokkal terhes – korszakot nyitva, megszállták Csepelt.

Dr. Bolla Dezső

Kerületünk egykori malmi címmel, 2004-ben jelent meg a XIII. kerületi Helytörténeti Füzetek tizedik kötete, Seressné Döller Márta ta-

nulmánya. A szerző bevezető soraiban az ágazat hazai és kerületi jelentőségével foglalkozott: „Magyarország malomipara a XIX. század végén az első helyen állt a világon, és Budapest a világ első malomvárosa volt... A tizennégy óriási gőzmalom közül öt a kerületünkben, a mai Újlipótváros területén üzemelt.”

E malmok történetének felidézésére vállalkozott a tanulmány szerzője. Az első oldalakon az őrlés és malomipar történetéről, magyarországi fejlődéséről olvashatunk, majd az öt XIII. kerületi malom történetének részletes leírása következik. Így kapunk betekintés Haggenmacher Henrik gőzmalma, a Pannónia Gőzmalom Társaság, a Victoria Gőzmalom Részvénytársaság, az Unio gőzmalom, az Erzsébet Gőzmalom Részvénytársaság és az Első Budapesti Gőzmalom Részvénytársaság múltjába. A történeti anyagot korabeli fotók teszik szemléletessé.

Füzetünk – a sorozat hagyományaihoz híven – ismét egy érdekes szeletét tárja fel a XIII. kerület történetének.

(szm)

Tabáni Helytörténeti Gyűjtemény és Dokumentációs Központ

(szakmai besorolás nélkül)
Vezető: Jankóné Pajor Ildikó,
tel.: 201-7093, cím: 1013 Bp.,
Döbrentei u. 9., nyitva: Sze., P., Szo.:
14-18, V.: 11-18 óra

Óbudai Múzeum (Zichy kastély)

Vezető: Dr. Új Irisz, tel.: 250-1020,
cím: 1033 Bp., Fő tér 1., nyitva: K-
V.: 10-18 óra

Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Szöllősy Marianne,
tel.: 370-0652, cím: 1043 Bp.,
Berda J. u. 48., nyitva: K-P.: 10-17,
Szo.: 10-14 óra, zárva: 07. 01. – 08.
31.

Józsefvárosi Helytörténeti Alkotóműhely

(szakmai besorolás nélkül)
Vezető: Ptilinyi Péter
tel.: 313-0298, cím: 1083 Budapest,
Szigony u. 39., nyitva: K,P. 14-16 óra.

Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Gönczi Ambrus,
tel.: 218-7420, cím: 1093 Bp., Pipa
u. 4., nyitva: K-P.: 10-16 óra.

Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Bihari József,
tel.: 261-5569, cím: 1102 Bp.,
Halom u. 37/b., nyitva: K-Sz.: 10-14,
Cs.: 14-18 óra.

Alberfalvi Helytörténeti Gyűjtemény és Iskolamúzeum

Vezető: Beleznay Andor, tel.: 208-
6635, cím: 1116 Bp., Pentele u. 8.,
nyitva: K-Cs.: 16-18 óra,
zárva: 07. 01. – 08. 31, és egyéb
iskolai szünetekben is.

Etele XI. kerületi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Dr. György Lajosné, tel.:
365-6126, cím: 1117 Bp., Erőmű u.
4., nyitva: Sze.: 15-18 óra.

Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Kortárs Galéria

Vezető: Dr. Gergely Katalin, tel.:
201-6607, cím: 1122 Bp., Városmaj-
or u. 16., nyitva: K., Cs., Szo.: 10-18
óra., zárva: 08. 01. – 08. 31.

Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Juhász Katalin, tel.: 349-
1501, cím: 1132 Bp., Váci út 50.,
nyitva: K-Cs.: 10-18 óra, zárva: 06.
17. – 08. 11.

Rákospalotai Múzeum

Vezető: Mojzes Ildikó, tel.: 419-
8216, cím: 1158 Bp., Pestújhelyi út
81., nyitva: K., Cs., Szo.: 10-14,
Sze.: 14-18 óra, zárva: 07. 29. – 08.
27.

Erdős Renée Ház

Vezető: Bakonyvári M. Ágnes, tel.:
256-6062, cím: 1174 Bp., Báthory u.
31., nyitva: K-V.: 15-18 óra.

XVIII. Kerületi Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Frank Gabriella, tel.: 290-
5629, 295-0877, cím: 1181 Bp.,
Kondor Béla sétány 10., nyitva: H-
Cs.: 8-16, P.: 8-13 óra, zárva az
iskolai tanítási szünetek idején.

Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Siklós Zsuzsa, tel.: 281-
1619, cím: 1191 Bp., Fő u. 38.,
nyitva: K-P.: 14-18, V.: 10-16 óra.

Pesterzsébeti Múzeum

Vezető: D. Udvary Ildikó, tel.: 283-
1779, cím: 1203 Bp., Baross u. 53.,
nyitva: K-V.: 10-16 óráig, zárva: 07.
10. – 09. 15.

Csepel Galéria és Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Sárkány István, tel.: 278-
0710, cím: 1211 Budapest, Szent Im-
re tér 3.,

Budafok Barlanglakás Emlékmúzeum

Vezető: Garbóci László,
cím: 1222 Bp., Veréb u. 4.,
(Kulcs a Mező u. 52. sz. alatt,
Lakatos családnál)

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Sasvári Ilona, tel.: 287-0083
cím: 1238 Bp., Sztítás u. 105., nyitva:
K-Szo.: 14-18 óra, zárva: 06. 19. –
08. 10.

Utazás Pestről – Budapestre 1843–1907

Már reprint kiadásban is olvashatjuk *Porzó (Ágai Adolf)* 1908-ban megjelent „szociográfiáját”, a Fekete Sas Kiadó jóvoltából. Az író 1836-ban született Jánoshalmán, 1842-ben érkezett Pestre. Orvosnak tanult, de szakmáját nem gyakorolta. Nevét írói, újságírói munkái tették ismertté. 1868-ban megalapította, és sokáig szerkesztette a *Borsszem Jankó* című élelclapot.

Élvezetes stílusú „útirajza” a fővároshoz való szeretetteljes kötődését ábrázolja, annak minden rendű és rangú állampolgárával, utcáival, épületeivel, kabaréival, kávéházaival egyetemben. Történeti sorrendben haladunk Pest utcáin, szinte személyesen találkozhatunk

politikusokkal, híres írókkal, közéleti személyiségekkel, színészekkel. Kedves

csakúgy, mint az operaelőadásokat és a hétköznapi élet legapróbb történéseit.

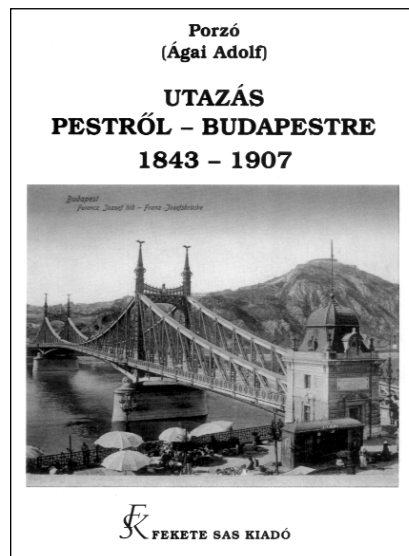
Látjuk az építőmunkásokat, a piaci sokadalmat az István (ma: Klauzál) téren. Megismerjük a sokféle náció egymás mellett élésének viszonyosságait, sajátos problémáit. Sétálunk Budán és a Városligetben, az Andrassy úton, és megismerhetjük az „M. K. állatorvosi intézetet”. Gondolatban beülhetünk az „Európa Kávéházba” vagy ihatunk egy kortyot a Központi Tejcsarnok Rottenbiller utcai telepén. Természetesen nem maradhat ki a városi sétából a

„zengeráj”, a „cabaret” műsorának megtekintése sem.

A sok korabeli fotóval és hangulatos rajzzal illusztrált kötethez végül idézzük az író személyes ajánlását: *„Kevesen élnek már azok közül, akik velem együtt szemlélő tanúi voltak annak a csodálatra méltó átváltozásnak és haladásnak, mely Budapestünket Európa legszebb s legrendezettebb fővárosai sorába emelte. De tanulságára szolgálhat e könyvem azoknak is, akik egy későbbi kornak szülöttei; megértvén e lapokból a bámulatos gyarapodásnak útját, melyen dicstelen kicsi s német városból vált ez országnak fényes, magyar székes fővárosává.”*

Porzó szándéka valóra vált!

Szöllősy

Iskolák, diákok, oktatáspolitikai a 19–20. században

Tanulmányok

A Feitl István és Sipos András által szerkesztett kötet, amely egy 2002-es konferencia előadásait tartalmazza, igen érdekes áttekintést nyújt Magyarországon, s ezen belül kiemelten a főváros utóbbi másfél százados oktatási viszonyairól.

Tóth Árpád a reformkori Pozsony iskolázatási szokásait számba véve, egyfe-

Iskolák, diákok, oktatáspolitikai a 19–20. században

lől kutatási paradigmaváltozást regisztrál, amelynek lényege, hogy a korábbi, történeti irányultságot felváltotta egy szociológiai, társadalomtörténeti megközelítés; ez az iskolaközpontúság helyett inkább az

oktatással szembeni elvárásokat vizsgálja, vagyis azt, hogy az iskola-rendszer miként járul(t) hozzá a polgári társadalom létrejöttéhez; másfelől a következő megállapításra jut: „a differenciált iskola-rendszer a városlakók magas fokú iskolázatási hajlandóságával párosult, [...] a városi társadalom különféle rétegei saját igényüknek megfelelően tudtak élni az oktatá-

si intézmények kínálta lehetőségekkel.”

Czaga Viktória gazdag, bár nem teljesen feltárt levéltári iratanyagra támaszkodva főként az 1849 és 1873 közötti időszak budai és óbudai elemi iskoláinak viszonyait vizsgálja, a lassan enyhülő politikai nyomást, a pénzhiányt, az iskolák testületi életének kezdeteit, a magyar nyelvű oktatás bevezetésével járó nehézségeket. Kitér a magániskolák viszonyaira is, sőt igazi érdekességként említést tesz a zugiskolákról is.

Müller Ildikó az 1880-as évektől a férfiak képzéséhez lassan felzárkózó nőnevelés kialakulását ismerteti: az erre vonatkozó, elsősorban a középrétegekből származó igényeket, s a szervezeti keret megteremtését.

Timár Lajos a két világháború közötti, jól differenciált középfokú oktatást jellemezve, amelyben például jelen volt a fiúgimnázium, a reálgimnázium, a reáliskola, a leánygimnázium és a leányliceum, megállapítja: „A középfokú oktatás különböző intézményei a munkaerőpiac, illetve a társadalmi mobilitás szempontjából lényegesen eltérő lehetőségeket biztosítottak.”

Karády Viktor kényesnek tűnő, ám igen fontos, tisztánlátást és önismeretet feltételező tanulmányában a zsidó diákok jelenlétét tárja fel a budapesti középiskolák 1945 előtti és utáni tanulói között. Igen elgondolkasztató összegzése: „a zsidótörvényekkel beinduló vészorszak vargabetűje után a budapesti zsidóság korszpecifikus részvétele az elitiskolázásban nagyságrendileg visszanyerte az antiszemita kurzus előtti szintjét.”

Donáth Péter nem kevésbé izgalmas elemzése az ötvenes években a középfokú tanítóképzést maga alá gyűrni igyekvő politika igényeivel és diktátumaival, illetve az adminisztráció mögötti valósággal foglalkozik; ideológia és pedagógia szerencsétlen találkozásával.

Mann Miklós az 1945 és 1990 közötti fővárosi oktatásügyet, annak korszakait foglalja össze, röviden, ám igen informatívan. A kötetet Kalmár Ella statisztikai adattára zárja, amely az elemzések, összefoglalások mellett a számszerű kutatásra is alkalmassá teszi a gyűjteményt, melyet a Napvilág Kiadó 2004-ben adott ki.

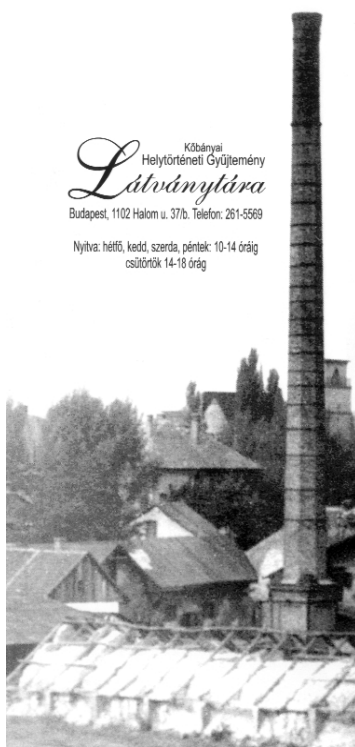
Buda Attila

Látványtár Kőbányán

A Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény kőbányai sörgyártást – 1850-ben alapították a Kőbányai Serház Társaságot, majd később sorra a többi sörgyárat.

A Látványtár ábrázolja a terület természeti és épített örökségét. Bemutatja Kőbánya földrajzi, geológiai adottságait, mezőgazdasági, ipari múltját. Szemlélteti a helyi kőbányászatot, téglá-, vas-, élelmiszer-, gyógyszer-, porcelán-, kézszerkezési és elektronikai ipart. Kőbánya közel 1500 db-os jegyes-tégla gyűjteménye országos szinten is a harmadik legjelentősebb téglagyűjtemény. Külön rész szemlélteti a nagymúltú

Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény
Látványtára
Budapest, 1102 Halom u. 37/b. Telefon: 261-5569
Nyitva: hétfő, keddi, szerda, péntek: 10-14 óráig
csütörtök 14-18 óráig

Könyvtári jubileum, svábhegyi emlékek

Pótszékeket kellett hozni november 3-án a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár dísztermébe. A Budapesti Honismereti Társaság a fővárosi könyvtára megnyitásának centenáriumáról a Budapesti História előadóestjén emlékezett meg. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár múltjáról és jelenéről dr. Fodor Péter, a könyvtár főigazgatója adott vetítéssel kísért tájékoztatást.

– Egy fővárosi könyvtár megteremtését első ízben Frank Ignác nevéhez kapcsolhatjuk, aki végrendeletében (1853) a városnak adományozta jelentős könyvgyűjteményét. Később két közintézmény is elkezdte bővíteni könyvtárát: a Körösy József vezette fővárosi statisztikai hivatal és a Toldy László irányítása alatt működő fővárosi levéltár. A két könyvtárat 1903-ban vonták össze. Vezetésével 1904-ben Szabó Ervint

bízták meg, aki 1904 októberében megnyitotta az első nyilvános városi könyvtárat. A főváros 1927-ben vásárolta meg a Wenckheim palotát és az átalakítás után, 1931 áprilisában a Fővárosi Könyvtár nyilvános könyvtára is ide költözhetett. A könyvállomány gyarapodása az 50-es évek eleji kitelepítések idején jelentősen megugrott, sok magánkönyvtár anyaga került be. Az 1980-as években Budapesten 118 fiókkönyvtár működött 209 ezer olvasóval. A kilencvenes években létrehoztuk a fővárosi hat könyvtárrégiót. Ma hatvan, folyamatosan fejlesztett fiókkönyvtárunk van és 204 ezer olvasónk. Közel három milliárd forintba került a Szabó Ervin téri főkönyvtárunk átalakítása. A főkönyvtárnak 1999-ben 12 ezer, a felújítás után, 2003-ban 73 ezer beiratkozott olvasója volt. Kiépült

könyvtárhálózatunk informatikai rendszere, ami naprakészen közel hárommillió könyv mozgását rögzíti. A kulturális tárca vezetőjétől 2004-ben „Az év könyvtára” kitüntetést nyerte el és Budapest önkormányzata 2004. november 17-i közgyűlésén a „Pro Urbe Budapest” kitüntetést vehetik majd át a könyvtár vezetői.

Az emlékülésen Buda Attila, az ELTE BTK irodalomtörténeti könyvtára vezetője Szabó Ervin és Budapest közkönyvtára, majd Gönczi Ambrus, a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény vezetője a Ferencváros és a helytörténet kapcsolatáról tartott előadást. Az emlékülés résztvevői ezt követően tárlatvezetéssel egybekötve tekintették meg Ferencváros helytörténeti gyűjteménye állandó kiállítását.

December 1-jén a XII. kerületi Német Kisebbségi Önkormányzat látta vendé-

gül a Budapesti História előadóestjére érkezőket. A zsűfólásig megtelt nagyteremben Sasvári Endre lebilincselően érdekes stílusban a hatvan évvel korábbi ostrom kerületi eseményeiről, a lakosság életkörülményeiről beszélt – ifjúkori élményeire, kutatásokra alapozva (lásd a *Hatvan éve történt c. írást – a szerk.*). Hagyomány és helytörténet a XII. kerületben címmel dr. Berczik Árpádné, a Svábhegyi Egyesület elnöke dia vetítés mellett mutatta be a Svábhegy történetét az egykori Svábfalutól, Jókai és Eötvös korától napjainkig. Előadása során feltárult az a több évtizedes küzdelem, amit az egyesület tagjai vívtak az újgazdag tájrombolókkal. Beszámolt azokról az esetekről, ahol sikerült megmenteni egy-egy patinás villát, helyreállítani kuttakat, kápolnákat, amelyek napjainkban is őrzik a Svábhegy egykori hangulatát.

Dr. Tóth József

Hunfalvy Buda-Pestje

Évtizedek óta az antikváriumokban már csak elvétve volt fellelhető Hunfalvy Jánosnak 1859-ben, Pesten kiadott *Budapest és környéke* című kötete. Most, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár alapításának századik évfordulója alkalmából a Kossuth Kiadó gondozásában jelent meg a kötet reprint kiadása.

Hunfalvy János könyvének újraindítását nem a műves borító, a kor ízlésének megfelelő aranyozott címlap indokolta. A szerző által közölt adatokat már kortársai is megbízhatónak, műveit forrásértékűnek tartották. Amikor a Budapest és környéke megjelent a pesti tékák kirkataiban, akkor Hunfalvy már egy éve a Magyar Tu-

dományos Akadémia levelező tagja volt. Az Egyetemes történelem című háromrészes könyve, a Magyarország és Erdély eredeti képekben c. sorozata első kötete után nem számított elsőkönyves írónak! Az 1850-es évek második felében újságíróként dolgozott. Később, 1861-től a budai politechnikum történelem, statisztika és földrajz tanára. Egy évtized múltán a pesti tudományegyetemen a földrajz első egyetemi tanárának nevezik ki. Közben az MTA rendes tagja és 1872-ben a Magyar Földrajzi Társaság alapító tagja, annak haláláig elnöke volt.

A Budapest és környéke a tiltások határait feszegetve került napvilágra. Első

ötven oldalán Buda, Pest és Óbuda egykorvolt történeti múltjába adott betekintést, majd közel tíz oldalon keresztül az 1848/49. év budapesti történéseit vázolta fel, kiemelten kezelve a budai vár ostromát. Szerzőnk az 1848/49-es dolgai miatt megjárta az osztrákok börtönét, de később sem tagadta meg korábbi énjét. Nem véletlen, hogy a város épületei közül Széchenyi Lánchídját, majd az alagutat ismerteti elsőként, a budavári királyi palota csak ezeket követi. Az egyházak, a fürdők, a tudományos és művészeti intézetek, az ipar és a kereskedelem bemutatása Budán és Pesten önálló részeket képez kötetében. Külön tárgyalja Óbudát, a Margitszigetet és a Gellért-hegyet. Jelentős terjedelmet szentelt a város

környéki települések bemutatására – közülük több manapság Budapest részét képezi.

Értékes anyag olvasható könyvének függelékében is: Pest, Buda és külvárosaik utcáinak rövid leírása; a tömegközlekedési, vendéglátási lehetőségek bemutatása; a Magyar Nemzeti Múzeum leírása; a jelentősebb épületek és új építkezések felvázolása. A város bemutatását Rohbock Lajos grafikái jó érzékkel egészítik ki, számunkra is megőrizve fővárosunk másfél évszázaddal korábbi hangulatát. Ez a könyv nem csupán dísz lehet könyvespolcunknak, de máig használható információkat is bőven tartalmaz a Budapest és elődtelépülései történetét megismerni vágyók számára.

G.T.

Abonyban jártunk

A Budapesti Honismereti Társaság tagjainak a városházán *dr. Gajdos István* polgármester adott tájékoztatást november 27-én, a közel 16 ezer lakosú Pest megyei településről.

– A Mária Terézia által adományozott városi rangot az 1950-es politika vonta meg tőlünk. Szerencsére 1993-tól megújult és az idén százéves városháza homlokzatán ismét a VÁROSHÁZA felirat látható. A parkosított Kossuth térre néző Sportszerny, a szép műemlék templom mellett

megépített szoborpark, a Kinizsi-városkapu, a téren elhelyezett emlékoszlopok s emléktáblák idegenforgalmi látványosságok.

Az énekekben is megörökített „két tornyú és kúriákban is gazdag városban” elsődleges céljuk a tárgyi, eszmei és népi hagyományok összegyűjtése, feldolgozása volt – hangsúlyozta *Acsai Ferenc*, a Baráti Kör elnöke. A falusi életmód és háztartás, a paraszti és kismesterségi munkaeszközök, szerszámok gyűjtése alapozta meg a Falumúzeumot. A

Az Abonyi Lajos Falumúzeum képeslapja

Hírneves budai polgárok

Budavári rendezvények

Új helytörténeti előadás-sorozatot indított útjára „Hírneves budai polgárok” címmel a Lánchíd Kör szeptember 27-én, a Budai Vigadó földszinti tanácstermében. A civil szervezet titkára, *Praimajer Mária* röviden foglalta össze rendezvényeik célját.

– A sorozat előadóján azokról a híres emberekről esik szó, akikről nem köztudott, hogy kerületünk lakói voltak. Első előadóján Aba-Novák Vilmosról, a 110 éve városrészünkben született festőművészről emlékezünk meg.

Az előadást *dr. Supka Magdolna* művészettörténész tartotta, aki elismerten

a téma legjobb szakértője – a művész kortársain kívül egyedülként foglalkozott Aba – Novákkal.

Középkori dallamok, a magyar egyházi kórusmunka maig gyönyörű hangjai fogadták október 15-én a Szabó Ilonka utcai Budapesti Egyetemi Katolikus Gimnázium dísztermébe lépőket. Itt, szintén a Lánchíd Kör szervezte Balassi Bálint emléknapon, a 450 éve született reneszánsz költőnkre és korára emlékeztetett a rendezvény minden perce. A 16. század végi, török elleni végvári rendszer kialakulásáról *Domokos György* történész adott tájékoztatást, majd

Társaságunk tagjai Abony főterén (Fotó: Balázs Ottóné)

Múzeum Baráti Kör feladata a helyi hagyományok gazdagítása és továbbadása a fiatalabb nemzedéknek.

Abony és Kossuth címmel tartott előadást *Györe Pál*, a falumúzeum vezetője. Kossuth Lajos toborzó körútja során buzdító beszédet mondott a régi városházán 1848. szeptember 26-án. Meglátogatta hűgát, Lujzát, aki az abonyi birtokos postamesterhez ment férjhez.

Kossuth Lajost az abonyiak 1892. szeptember 17-én díszpolgárukká fogadták. Kossuth Lajos és Ferenc nevét utca, illetve tér őrzi. Kossuth nevét kapta a termelőszövetkezet, a sportkör, Kossuth Lujza nevét vette fel a 62. számú cserkészcsapat. Kossuth reliefet avattak 1968-ban a Piócás dűlőben, emléktáblát a jobbágyfelszabadítás évfordulójára.

Az előadásokat követő városnézés közben társaságunk tagjai megkoszorúzták az Abonyi-szobrot, Kossuth-emléktáblát, és megtekintették a falumúzeum gazdag kiállítási anyagát.

Gavlik István az abonyiak hagyományörző munkáját kimagaslóan jónak minősítette és javasolta, hogy 2005-ben látogassanak el hozzánk, Budapestre.

Gavlik István

Szentmártoni Szabó Géza irodalomtörténész fejtette ki, hogy Balassi Bálint katonaköltő. Életműve 70 százalékban szerelmes versekből, 20 százalékban istenes versekből áll – a fennmaradó részt alkotják a „vitési énekek”.

Számukra a legdrágábbat, az életüket adták a szabadságért az 1956-os forradalom mártírjai – hangzott el a Hadtörténeti Intézet és Múzeumban október 21-én, a „Forradalom a bölcsészkaron” című konferencián. A múzeum és a Budavári Önkormányzat által közösen szervezett konferencia résztvevői 1956 történelmi és irodalmi hátterével foglalkoztak.

A Lánchíd Kör következő rendezvényén, novem-

ber 23-án egy festőművész életét és alkotásait ismerhettük meg a Budavári Önkormányzat aulájában. A „Hírneves budai polgárok” című sorozatuk előadóján a 20. századi magyar képzőművészet panteonjában vallási tárgyú festményei miatt máig nem jegyzett festőnőről, a negyedszázada elhunyt Feszty Masáról, Jókai Mór szerett unokájáról, Feszty Árpád és Jókai Róza lányáról emlékeztek meg. Életútjáról és családi háttéréről *dr. Szilárdfy Zoltán* művészettörténész tartott előadást, Feszty Masa művészetéről pedig *dr. Prokopp Mária* művészettörténész emlékezett meg. Az előadóján vendége volt *Feszty Zsuzsa*, a család Komáromban élő tagja.

Helytörténeti fórum Csepelen

Negyedévenként tervezik megrendezni Csepel helytörténeti fórumát, amelyre első alkalommal december 9-én, a kerületi gyűjteményben került sor.

A Csepel Galéria és Helytörténeti Gyűjtemény valamint a Csepeli Helytörténeti és Városszépítő Egyesület kezdeményezésével a közös gondolkodást, a kerületi lokálpatrióták elképzeléseinek támogatását, Csepel múltjának, jelenének és jövőjének összekapcsolását tervezi elérni – hangsúlyozta a gyűjtemény vezetője, *Sárkány István* az ülés megnyitásokor.

Az egyesület elnöke, *dr. Bolla Dezső* a Szent Imre tér jelentőségére hívta fel a figyelmet, amely egyfajta fókusza a városrészeknek:

először a templom épült fel, utána a községháza, majd megjött a HÉV is.

Csepel Önkormányzata oktatási, művelődési, ifjúsági és sport ágazata hivatalvezetője, *Bukovics Zoltán* bejelentette, hogy a József Attila jubileum alkalmából szervezett egyhetes emléken rendezvényen kiállítás, versmondó verseny, középiskolások vetélkedője, irodalmi/zenei emlékműsor és egy József Attila kőszobor avatását tervezik. Ez utóbbi a József Attila utca és a Táncsics utca sarkára, a gimnázium előkertjébe fog kerülni. Az önkormányzat januárban hozza létre 18

tagú 1956-os bizottságát. Több hónapos rendezvénysorozatot terveznek, amely 2006 októberében teljessé ki. Meghívásos pályázat útján választják ki a tervezett csepeli 56-os emlékmű alkotóját.

Szó esett a Szent Imre téri sétáló fűzet előkészítéséről, az egyesület és a közgyűjtemény távlati terveiről. Több hozzászólás hangzott el: területfejlesztési gondokkal foglalkoztak és a meglévő két szobra mellett Weiss Manfrédról, az egykori Csepel községben az első és később is legnagyobb gyár alapítójáról utca elnevezését javasolták.

Tabáni kiadványok

Nemrég egy érdekes térkép bukkant fel Budán – kiadásának kezdeményezője és tervezője *Vecsey András*, a Tabán önkormányzati képviselője volt. A *Tabán és környéke egykor és ma* elnevezésű kartográfiai különlegesség egy 1896-ban kiadott archív térképet felhasználva, azt egy mai térképre illesztve emlékeztet az egykorvolt tabáni utcákra, terekre. Háttoldalán a Tabán történetét bemutató háromnyelvű szöveget keretbe foglalják Grexa Gyula fényképei. A városrész néhai házait megörökítő fotók az Árok utcától a Virág Benedek utcáig, a Gyula utcától a Hadnagy utcáig kalauzsolnak minket.

Igaz, mindez már csak az idősebbek emlékezetében élhet. Az ódon házakon 1933-ban bontókalapács ütött végzetes sebet! Hét-száz épület tűnt el, hogy

egy – máig sem elkészült – fürdőnegyednek teremtsen helyet. A zeg-zúgos Tabánnak, Zórád Ernő kedves kis utcácskájának méltó emlékeztetője az ötletes, kis múltidéző térkép. Nagy kár, hogy megjelenését Tabán szerelmese, Zórád Ernő, a festő- és grafikusművész már nem érthette meg, mivel 2004 áprilisában, életének 93. évében eltávozott közülünk. Emlékét sok tabáni képe, illusztrációja mellett azonban a Tabánért Alapítvány (elnöke: *Vecsey András*) négy éve megjelent képeslapsorozata is őrzi. Mindkét kiadvány, a térkép és a képeslapsorozat, a Budavári Önkormányzat támogatásának köszönhető megszületését.

A Tabánért Alapítvány két éve egy 38 oldalas fűzetet is kiadott – *dr. Völgyesi Leventének* „Az Alexandriai Szent Katalin Plé-

A képeslapon Poldi bácsi vendéglője a Fehérsas és a Görög utca sarkán (Zórád Ernő festménye)

bánia” című tanulmányát. Ennek szerzője az egyházközség mai elnökeként ott honosan „mozgott” az egyházközség és a templom több évszázados történetében. A megszokottnál apróbb betűkkel tördelt anyag érdekessége, hogy a szem-

tanúk visszaemlékezései nek is teret adott. Talán nem tűnik ismétlésnek, hogy itt is megemlékezünk a kiadás támogatójáról, a Budavári Önkormányzat Oktatási és Kulturális Bizottságáról.

g.t.

Felelős szerkesztő: Gábrriel Tibor
Szerkesztőbizottság: Breinich Gábor, Buda Attila,
dr. Kriston Vizi József, Sándor P. Tibor, Sipos András,
Alapította a Budapesti Honismereti Társaság és
a Budapesti Történeti Múzeum.
Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság
(1043 Budapest, Berda József u. 48., tel.: 370-0652)
Nyomás: Kolofon Kft., ISSN 1418-4273

F.: Budapesti Honismereti Társaság

1043 Budapest,
Berda József u. 48.

Ingyenes lapunk kereskedelmi forgalomba nem kerül, megtalálható a budapesti kerületek múzeumaiban, helytörténeti gyűjteményeiben, Budapest Főváros Levéltárában, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi fiókjában. Budapest Főváros Önkormányzata Civil Szervezetek és Társadalmi Kapcsolatok Bizottsága, a Nemzeti Kulturális Alapprogram Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Szakmai Kollégiuma valamint a budapesti kerületek önkormányzatainak támogatásával jelenik meg.